

Jan van der Dussen

## De *re-enactment*-theorie van Collingwood

*Re-enactment of the past* is een niet meer weg te denken begrip sinds het verschijnen van *The idea of history* (1946). In onderstaand artikel bespreekt Jan van der Dussen de *re-enactment*-theorie van R.G. Collingwood en de perceptie hiervan. Daarnaast betoogt Van der Dussen waarom de theorie uitermate relevant is voor de hedendaagse filosofische discussies binnen de geschiedwetenschap.

Sinds *The idea of history* van de Engelse filosoof, historicus en archeoloog R.G. Collingwood (1889-1943) in 1946 postuum verscheen, is de *re-enactment of the past* een niet meer weg te denken begrip in geschiedfilosofische discussies. Wat Collingwood er precies onder verstaat wordt in dit boek niet altijd even helder weergegeven. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er sterk uiteenlopende interpretaties van het begrip zijn gegeven.

Wat hierbij gewoonlijk uit het oog wordt verloren is de nogal dubieuze status van *The idea of history* binnen het omvangrijke oeuvre van Collingwood. Er kan in ieder geval van worden gezegd dat hij zelf dit boek niet in deze vorm zou hebben gepubliceerd. In een correspondentie met Oxford University Press van 18 en 19 oktober 1939 heeft Collingwood immers te kennen gegeven een aantal filosofische boeken uit te willen geven. Zijn plan was een boek met de titel *The idea of history* op te nemen in een reeks *Studies in the history of ideas*, terwijl een te publiceren boek getiteld *The principles of history* deel zou moeten uitmaken van de reeks *Philosophical principles*.

Na Collingwoods vroegtijdige dood in 1943 heeft zijn leerling T.M. Knox uit nagelaten manuscripten *The idea of history* uitgegeven. Het boek bestaat, naast een inleiding, uit vijf onderdelen. De eerste vier hebben de geschiedenis van het denken over de geschiedenis als onderwerp.<sup>1</sup> Na

1 Het is dit deel dat Collingwood van plan was onder de titel *The idea of history* uit te geven. Hij baseerde zich hierbij op collegedictaten uit 1936. Deze tekst werd door hem in 1940 herzien, maar door het werken aan een ander boek (*The new Leviathan*) is dit niet voltooid (R.G. Collingwood, *The idea of history* (Oxford 1946) 14-204).

Collingwoods dood heeft Knox op nogal eigenzinnige wijze de herziening van de oorspronkelijke tekst ter hand genomen - door hem eufemistisch 'a fair amount of editing' genoemd.<sup>2</sup>

Ook de geplande uitgave van *The principles of history* is onvoltooid gebleven, en er bestaan slechts veertig pagina's van in manuscript.<sup>3</sup> Hoewel Knox hierover beschikte heeft hij het onzalige besluit genomen er slechts enkele onderdelen van te gebruiken en deze in een Epilegomena als vijfde onderdeel van de door hem uitgegeven *The idea of history* op te nemen.<sup>4</sup> In de



R.G. Collingwood.

Epilegomena heeft Knox aan de hand van Collingwoods publicaties en nagelaten manuscripten een beeld willen geven van diens visie op de geschiedenis. Hij wilde hiermee dus in feite doen wat Collingwood voor ogen had gestaan met zijn onvoltooide *The principles of history*. Deze onderneming is weinig gelukkig geweest, omdat de Epilegomena een wonderlijke mix is geworden van enkele eerder door Collingwood gepubliceerde artikelen, enkele collegedictaten en onderdelen van *The principles of history*. Het geheel omvat een periode van 1935 tot 1939.<sup>5</sup>

- 2 Uit enkele overgebleven bladzijden van het oorspronkelijke manuscript van *The idea of history* blijkt dat Knox met de tekst heeft geknoeid en soms wezenlijke wijzigingen heeft aangebracht.
- 3 Dit manuscript is in 1995 in de archieven van Oxford University Press ontdekt en gepubliceerd in: W.H. Dray en W.J. van der Dussen eds., R.G. Collingwood. *The principles of history and other writings in philosophy of history* (Oxford 1999).
- 4 Collingwood, *The idea of history*, 205-334.
- 5 Van deze heeft *History as re-enactment of past experience* (Collingwood, *The idea of history*, 282-302), een manuscript uit een collegedictaat van 1936, dat niet voor publicatie was bedoeld, ongetwijfeld de meeste aandacht getrokken.

## De re-enactment-theorie in *The idea of history* en de receptie ervan

In de eerste zin van '*History as re-enactment of past experience*' poneert Collingwood zijn vraagstelling als volgt: 'How, or on what conditions, can the historian know the past?' Na te hebben aangegeven dat historische kennis niet empirisch kan worden verkregen en evenmin kritiekloos van getuigenissen kan worden overgenomen, geeft Collingwood aan hoe *re-enactment* kennis van het verleden mogelijk maakt.<sup>6</sup> Vervolgens geeft hij de Code van keizer Theodosius als voorbeeld van het her-denken van voorbijgegedachten. Om de historische betekenis ervan te kennen is het niet voldoende om de betreffende woorden te lezen en te vertalen. Hiervoor moet de historicus '*envisage the situation with which the emperor was trying to deal, and he must envisage it as that emperor envisaged it*', aldus Collingwood, waarna hij vervolgt:

*'Then he must see for himself, just as if the emperor's situation were his own, how such a situation might be dealt with; he must see the possible alternatives, and the reasons for choosing one rather than another; and thus he must go through the process which the emperor went through in deciding on this particular course. Thus he is re-enacting in his own mind the experience of the emperor; and only in so far as he does this has he any historical knowledge, as distinct from merely philological knowledge, of the meaning of the edict'.<sup>7</sup>*

Deze passage bevat de kern van Collingwoods re-enactment-theorie.

Hoewel de eerste reacties op *The idea of history* positief waren, gold dit niet voor de re-enactment-theorie. Deze werd door zowel filosofen als historici opgevat als een enigszins extravagante methode om door te dringen tot de gedachten van personen uit het verleden. Zo was Collingwood volgens Walsh van mening '*that history involves a unique and direct form of*

6 'My historical review of the idea of history has resulted in the emergence of an answer to this question: namely, that the historian must re-enact the past in his own mind (...) In a general way, the meaning of the conception is easily understood. When a man thinks historically, he has before him certain documents or relics of the past. His business is to discover what the past was which has left these relics behind it. For example, the relics are certain written words; and in that case he has to discover what the person who wrote those words meant by them. This means discovering the thought (in the widest sense of that word (...)) which he expressed by them. To discover what this thought was, the historian must think it again for himself' (Collingwood, *The idea of history*, 282-283).

7 Collingwood, *The idea of history*, 283.

*understanding which raises it above other kinds of knowledge*.<sup>8</sup> Ook anderen wezen hierop, waarbij de specifieke en directe vorm van kennis die het begrip *re-enactment* zou impliceren als een vorm van intuïtie werd opgevat. Hayden White spreekt van Collingwoods '*resolution of historical knowledge into intuition*',<sup>9</sup> en A. Marwick van een geschiedenis '*which turned out to depend solely on the historian's intuition*',<sup>10</sup> terwijl P. Gardiner het heeft over '*the suggestion of some sort of telepathic communication with past thoughts*'.<sup>11</sup>

De filosofen A. Donagan en W.H. Dray zijn in de jaren vijftig van de vorige eeuw de eersten geweest die de vraag aan de orde hebben gesteld wat Collingwood met de *re-enactment*-theorie beoogde. Dat was volgens hen niet het antwoord op de methodologische vraag hoe tot kennis van het verleden kan worden gekomen, maar op de filosofische hoe historische kennis mogelijk is. Dat wil zeggen, het ging volgens hen om een transcendente analyse van de mogelijkheid van kennis van het verleden.

In de loop der jaren heeft de methodologische en 'intuitionistische' interpretatie van de *re-enactment*-theorie het moeten afleggen tegen de 'transcendente' en is de laatste algemeen aanvaard. Hoe men ook over de *re-enactment*-theorie moge denken – want zij roept wel degelijk filosofische vragen op – het is duidelijk dat het hierbij niet gaat om een methode. Dat is ook daarom evident, omdat Collingwood zich uitdrukkelijk met de methoden van de geschiedwetenschap heeft beziggehouden en de *re-enactment*-theorie daarbij niet ter sprake werd gebracht. In zijn methodologie van de geschiedwetenschap staat het bewijsmateriaal, het inferentiële karakter van historische kennis, de verwerping van *scissors-and-paste* geschiedenis, en de rol van de verbeelding centraal.

Achteraf gezien heeft de eenzijdige nadruk op Collingwoods *re-enactment*-theorie, voortgekomen uit de misplaatste methodologische interpretatie ervan, de aandacht afgeleid van de belangwekkende beschouwingen die Collingwood aan de methodologie van de geschiedenis heeft gewijd. Men had natuurlijk beter kunnen weten, als meer rekening was gehouden met de status van de essays die in de *Epilegomena* van *The idea of history*

8 W.H. Walsh, 'The character of historical explanation', *Aristotelian Society Supplementary* 21 (1947) 51-68, aldaar 55.

9 Hayden V. White, 'Collingwood and Toynbee. Transitions in English historical thought', *English Miscellany* 8 (1957) 147-178, aldaar 166.

10 A. Marwick, *The nature of history* (Londen 1970) 83.

11 P. Gardiner, *The nature of historical explanation* (Oxford 1952) 39.

zijn opgenomen.<sup>12</sup>

### **'Outlines of a philosophy of history'**

Er bestaat echter een ander en belangrijker collegedictaat waarin de *re-enactment*-theorie naar voren wordt gebracht. Het gaat hier om een manuscript getiteld 'Outlines of a philosophy of history' van 1928, dat pas sinds 1978 bekend is, omdat het in dat jaar door de weduwe van Collingwood met zo'n 4000 pagina's andere manuscripten aan de Bodleian Library in Oxford is afgestaan.

'Outlines of a philosophy of history' is, samen met twee andere geschiedfilosofische manuscripten, opgenomen in een in 1993 gepubliceerde herziene uitgave van *The idea of history*.<sup>13</sup> Het is in dit essay dat de re-enactment-theorie voor het eerst naar voren wordt gebracht, zodat hiermee ook voor het eerst duidelijk wordt wat Collingwood met zijn theorie voor ogen heeft gehad. Zijn vraagstelling wordt in de openingszin als volgt kernachtig geformuleerd: 'History a parte objecti, the object of historical thought, is of course in some sense real, for if it were not, there would be no sense in which historical judgements could be true, or indeed false. But in what sense are historical facts (using that term to denote the objects of historical thought) real?'<sup>14</sup>

Collingwood begint met erop te wijzen dat de actuele werkelijkheid uit dingen en gebeurtenissen bestaat. Terwijl dingen uit het verleden actueel kunnen zijn, is dit niet mogelijk bij verleden gebeurtenissen: deze zijn niet (meer) actueel en daarom 'ideeël'. 'This proposition I shall call the *Ideality of History*', zegt Collingwood.<sup>15</sup> Dingen en gebeurtenissen verschillen hierin dat

12 Zo is 'Historical evidence' (Collingwood, *The idea of history*, 249-282) het eerste hoofdstuk van *The principles of history* en 'The historical imagination' (ibidem, 231-249) Collingwoods inaugurele rede van 1935. Deze zijn een betrouwbaarder bron voor Collingwoods geschiedfilosofie dan het collegedictaat uit 1936 waarin de re-enactment-theorie ter sprake wordt gebracht en die zoveel pennen in beweging heeft gebracht. Het is ook opvallend dat in *The principles of history* – Collingwoods laatste geschiedfilosofische geschrift – waarin veel aandacht wordt besteed aan de methoden van de geschiedwetenschap, de re-enactment-theorie niet aan de orde wordt gesteld (zie Dray en Van der Dussen, *Collingwood. The principles of history*, 3-115).

13 R.G. Collingwood, *The idea of history*, rev. ed., with *Lectures 1926-1928*; J. van der Dussen ed. (Oxford 1993) 335-496.

14 Collingwood, *The idea of history*, 439.

15 'By the word *ideality* I intend to signify the quality of being an object of thought without having actuality', terwijl actualiteit een 'simultaneity with the thought in question' inhoudt, aldus Collingwood (Collingwood, *The idea of history*, 440).

de eerste zowel ideëel als actueel kunnen zijn, terwijl dat niet mogelijk is met een gebeurtenis.<sup>16</sup>

Vervolgens geeft Collingwood een verrassende draai aan zijn betoog door te stellen dat bij het spelen van muziek uit het verleden sprake is van een actuele opvoering ervan. Het is volgens hem noodzakelijk dat een muziekhistoricus vertrouwd is met dergelijke actuele opvoeringen, hetgeen hem tot de uitspraak brengt dat *'the sine qua non of writing the history of past music is to have this past music re-enacted in the present'*.<sup>17</sup> Het grote woord is eruit, en dit brengt Collingwood tot de conclusie dat op analoge wijze het verloop van een veldslag door een historicus moet worden her-dacht, waardoor de idealiteit van het verleden wordt geactualiseerd.<sup>18</sup>

Deze cruciale passage maakt duidelijk dat er alleen sprake kan zijn van een heropvoering van het verleden voor zover het gedachten betreft, zoals het bij de heropvoering van muziek uit het verleden alleen de muziek betreft. Deze implicatie wordt door Collingwood expliciet verwoord als hij naar voren brengt dat: *'[n]ot only is the history of thought possible, but, if thought is understood in its widest sense, it is the only thing of which there can be history. Nothing but thought can be treated by the historian with that intimacy without which history is not history; for nothing but thought can be re-enacted in this way in the historian's mind'*.<sup>19</sup>

Het is dus duidelijk dat Collingwoods *re-enactment*-theorie niet los kan worden gezien van de idee dat het in de geschiedenis gaat om de verleden gedachten en dat alleen deze historische kennis mogelijk maken. Het betreft hier twee zijden van dezelfde medaille. In zijn autobiografie maakt Collingwood dit duidelijk als hij ten aanzien van de geschiedenis de stellingen

16 *'[T]he Matterhorn as I remember it ten years ago is ideal, the Matterhorn as I see it now is actual; but the mountain as it was then and the mountain as it is now are the same mountain. But an object of historical thought cannot have this double reality'* (Collingwood, *The idea of history*, 440).

17 Collingwood, *The idea of history*, 441.

18 *'Similarly, to write the history of a battle, we must re-think the thoughts which determined its various tactical phases: we must see the ground of the battlefield as the opposing commanders saw it, and draw from the topography the conclusions that they drew: and so forth. The past event, ideal though it is, must be actual in the historian's re-enactment of it. In this sense, and this sense only, the ideality of the object of history is compatible with actuality and indeed inseparable from actuality'* (Collingwood, *The idea of history*, 441-442).

19 Dit brengt Collingwood tot de conclusie dat *'[a]ll history, then, is the history of thought, where thought is used in the widest sense and includes all the conscious activities of the human spirit'* (Collingwood, *The idea of history*, 444-445).



R.G. Collingwood.

poneert dat *'all history is the history of thought'* en dat *'historical knowledge is the re-enactment in the historian's mind of the thought whose history he is studying'*.<sup>20</sup>

Collingwood voegt er echter een derde stelling aan toe, die in vrijwel alle beschouwingen over de re-enactment-theorie over het hoofd wordt gezien, maar er wel degelijk een wezenlijk element van uitmaakt: *'Historical knowledge is the re-enactment of a past thought incapsulated in a context of present thoughts which, by contradicting it, confine it to a plane different from theirs'*.<sup>21</sup> Waar Collingwood met deze 'inkapseling' op doelt, is dat voorbijge-

gachten door een historicus worden her-dacht in het bewustzijn dat het 'andere' gedachten betreft.<sup>22</sup>

## Relatie tussen subject en object in de geschiedenis

In zijn autobiografie verwijst Collingwood naar zijn essay *'Outlines of a philosophy of history'* en zegt ervan dat *'my conception of history had advanced another step forward'*.<sup>23</sup> De re-enactment-theorie maakt hiervan een wezenlijk

20 R.G. Collingwood, *An autobiography* (Oxford 1999; 1e druk 1939) 110, 112.

21 Ibidem, 114.

22 Zoals hij het in de *'Outlines'* uitdrukt, met als voorbeeld de bestudering van Dante: *'For Dante, the Commedia was his whole world. For me, the Commedia is at most half my world, the other half being all those things in me which prevent me from literally becoming Dante'* (Collingwood, *The idea of history*, 447).

23 Collingwood, *Autobiography*, 107.

onderdeel uit. Hij wilde hiermee in het bijzonder een dam opwerpen tegen een door de natuurwetenschappen beheerste visie op de geschiedenis. Zijn belangrijkste bezwaar was dat in deze wetenschappen sprake is van een 'objectieve' werkelijkheid die door een subject empirisch kan worden gekend, hetgeen een scheiding tussen subject en object impliceert.

In onze kennis van het verleden ligt dit volgens Collingwood anders. Er is in dit geval immers geen sprake van een van het kennende subject gescheiden objectieve werkelijkheid. In zijn voorwoord bij de *'Outlines of a philosophy of history'* brengt Collingwood daarom als zijn theorie naar voren dat subject en object in de geschiedenis een onlosmakelijke eenheid vormen:

*'[H]istorical fact, as known to the historian, is essentially relative to the thought that knows it. (...) Everything that is said about history a parte subjecti can therefore be repeated, mutatis mutandis, about history a parte objecti. (...) The gulf which, on an empiricist or positivistic philosophy, separates historical thought from historical fact, has disappeared. Historical thought and its object are seen to be inseparable.'*<sup>24</sup>

Het is in de *re-enactment*-theorie dat de eenheid van subject en object in de geschiedenis vorm wordt gegeven. Het her-denken van verleden gedachten is hierbij het 'subjectieve' element, terwijl dit niet los kan worden gezien van het 'objectieve' element dat de geschiedenis die van gedachten is. In Collingwoods theorie vormen geschiedenis *a parte subjecti* en *a parte objecti* zo een onlosmakelijke eenheid.

## **De re-enactment-theorie en Ankersmits historische ervaring**

Het is interessant dat Frank Ankersmit in zijn recente boek *De sublieme historische ervaring* in die zin de strategie van Collingwood volgt, dat ook hij in de geschiedenis de kloof tussen subject en object wil opheffen. Bij hem is het echter de historische ervaring die dit tot stand moet brengen. '[A]ls de strategie om hetzij het object hetzij het subject te fixeren mislukt, dan blijft als enig alternatief de (historische) ervaring over', zo zegt hij. 'De historische ervaring is zo de natuurlijke uitkomst van de ontwikkeling van de geschiedbeoefening in de laatste anderhalve eeuw.'<sup>25</sup>

24 Collingwood, *The idea of history*, 429.

25 Frank Ankersmit, *De sublieme historische ervaring* (Groningen 2007) 347.

Het standpunt dat de historische ervaring het enige alternatief zou zijn voor een fixatie op subject dan wel object, en dat de ontwikkeling van de geschiedbeoefening hierop zou moeten uitlopen, is gezien Collingwoods theorie echter misplaatst. Deze theorie is er immers expliciet op gericht in de geschiedenis de fixatie op subject of object op te heffen en beide als een eenheid op te vatten. Collingwoods theorie is weliswaar van een geheel ander karakter dan Ankersmits pleidooi voor de historische ervaring, maar dat mag geen reden zijn deze uit het historisch bewustzijn weg te poetsen. Ik zou dat in ieder geval niet willen doen en duidelijk willen maken waarin Collingwoods theorie van de geschiedenis verschilt van die van Ankersmit.

Het belangrijkste verschil is daarin gelegen dat Ankersmit een romantische voorstelling van onze relatie tot het verleden voorstaat, 'een voorstelling die ons contact met het verleden zoekt in stemmingen, gevoelens en in de ervaring van het verleden'.<sup>26</sup> Deze visie op de geschiedenis staat haaks op die van Collingwood. Bij de laatste bestaat de relatie tot het verleden immers uit gedachten, een begrip dat bij Ankersmit nergens is terug te vinden. Collingwood, daarentegen, besteedt wel uitvoerig aandacht aan gevoelens en ervaringen, en in zijn *The principles of art* en *The new Leviathan* wordt uitvoerig ingegaan op de aard ervan en hun relatie tot het denken.<sup>27</sup>

Het is ondoenlijk hier Collingwoods beschouwingen over gevoelens uiteen te zetten, zodat ik mij beperk tot enkele saillante karakteristieken. Gevoelens omschrijft hij als '*a here-and-now immediately given to consciousness (...) There is nothing to argue about. Have I a headache? Do not weigh pros and cons; do not reason about it; simply consider how you feel*'.<sup>28</sup>

Gevoelens maken deel uit van de *stream of consciousness* en verdwijnen weer. Zij kunnen als zodanig niet worden her-voeld (zoals gedachten wel kunnen worden her-dacht), en volgens Collingwood zelfs niet worden herinnerd. '*People who think that they remember a feeling are deceived*', zo zegt hij, '*never having been careful to make the distinction, by the fact that a proposition about a feeling can be remembered. You cannot remember the terrible thirst you once endured; but you can remember that you were terribly thirsty*'.<sup>29</sup> Elders zegt hij dat het denken aan een gevoel uit het verleden,

26 Ibidem, 251.

27 R.G. Collingwood, *The principles of art* (Oxford 1938) 157-171; idem, *The new Leviathan* (Oxford 1942) 18-39.

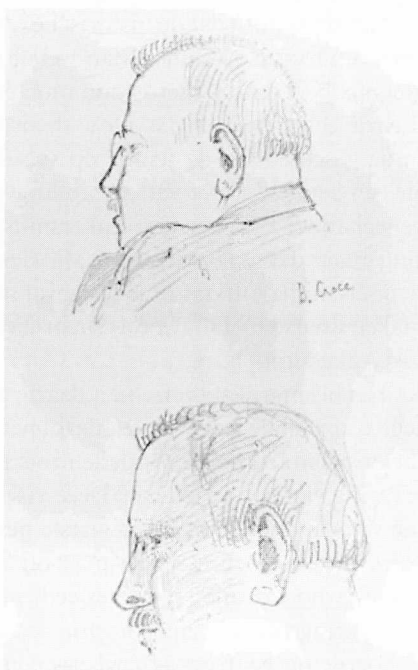
28 Collingwood, *The new Leviathan*, 24.

29 Ibidem, 34.

bijvoorbeeld van woede, een echo ervan in het heden kan oproepen.<sup>30</sup>

Volgens Collingwood maken de 'directe' ervaringen van de geest in bijvoorbeeld gewaarwordingen en gevoelens deel uit van de momentane bewustzijnsstroom en kunnen als zodanig niet worden her-ervaren. Zij zijn daarom het object van de psychologie en niet van de geschiedenis, zo brengt Collingwood meer dan eens naar voren.

Het is duidelijk dat het verschil met Ankersmits theorie van de historische ervaring niet groter kan zijn, omdat hierin de heropvoering van gevoelens centraal staat, met de pretentie bovendien dat hiermee contact kan worden verkregen met het verleden 'zelf'. Vanuit Collingwoods theorie is het antwoord hierop simpel: zo er al van een verleden zelf gesproken kan worden, kunnen wat de kennis ervan betreft de directe en momentane gevoelens van het verleden geen rol spelen. Wat wel een rol zou kunnen spelen zijn de gevoelens van de historicus bij zijn of haar bestudering van het verleden. Deze zijn echter psychologisch van aard en missen als zodanig, indien zij niet rationeel worden gefundeerd en/of beargumenteerd, een intersubjectieve dimensie, waardoor zij voor de geschiedwetenschap irrelevant zijn.



Kopie van een schets die Collingwood van de Italiaanse filosoof Benedetto Croce heeft gemaakt. Waarschijnlijk is deze schets afkomstig uit 1930, toen Croce een congres in Oxford bijwoonde.

## Gedachten bij Collingwood

De kritiek op Ankersmits theorie van de historische ervaring impliceert

30 'But whether this is true or not', aldus Collingwood, 'the actual past anger of which I am thinking is past and gone; that does not reappear, the stream of immediate experience has carried it away for ever; at most there reappears something like it' (Collingwood, *The idea of history*, 293).

uiteraard niet dat hiermee het gelijk van Collingwoods *re-enactment*-theorie wordt bevestigd. Aan deze theorie zitten wel degelijk een aantal haken en ogen, die echter deels op misverstanden berusten. In dit verband moet in de eerste plaats worden gewezen op de aard van de gedachten die her-dacht kunnen worden, waarbij de dubbelzinnige betekenis van het begrip gedachte een rol speelt. Dit kan immers zowel verwijzen naar een gedachtehandeling als de inhoud ervan. Een gedachte als handeling maakt in haar 'directheid' deel uit van de individuele en momentane bewustzijnsstroom en staat hiermee dus op hetzelfde niveau als gewaarwordingen en gevoelens.

Dit houdt in dat een gedachte als handeling niet kan worden her-dacht.<sup>31</sup> Hiermee is duidelijk dat de voorstelling van de *re-enactment*-theorie alsof het hierbij zou gaan om een directe toegang tot iemands bewustzijn er naast zit, en dat dit door Collingwood ook expliciet wordt ontkend. Dit is volgens hem niet alleen onmogelijk met betrekking tot gewaarwordingen en gevoelens, maar ook tot gedachten als denkhandeling. Wat wel her-dacht kan worden zijn gedachten in mediation, zoals Collingwood het noemt. Het betreft hier de inhoud van gedachten, impliciet dan wel expliciet tot uitdrukking gebracht in taal of handelingen.

De mogelijkheid van het her-denken ervan is echter geen vanzelfsprekendheid en brengt de nodige filosofische problemen met zich mee. Eén ervan is wat onder identieke gedachten moet worden verstaan, als Collingwood beweert dat dezelfde gedachten uit het verleden kunnen worden her-dacht. De wijze waarop hij hierover in '*History as re-enactment of past experience*' schrijft is nogal omslachtig en niet altijd even helder. Dat is niet te verbazen, omdat het inderdaad om een niet eenvoudige problematiek gaat die afzonderlijk aandacht verdient.

Wat Collingwood op het oog had is door anderen meer systematisch aan de orde gesteld. Ik doel met name op het beroemde artikel *Über Sinn und Bedeutung* ('Over betekenis en verwijzing') uit 1892 van de Duitse logicus en filosoof Gottlob Frege.<sup>32</sup>

Frege begint zijn artikel met een uiteenzetting over het onderscheid tussen betekenissen en verwijzingen bij woorden en begrippen. Hij benadrukt dat betekenissen niet verward mogen worden met de persoonlijke

31 'The immediate, as such, cannot be re-enacted. Consequently (...) thought itself can never be re-enacted in its immediacy', aldus Collingwood (Collingwood, *The idea of history*, 297).

32 G. Frege, 'Über Sinn und Bedeutung', in: Günther Patzig ed., *Gottlob Frege. Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünflogische Studien* (3<sup>e</sup> druk; Göttingen 1969) 40-65.

voorstellingen waarmee ze verbonden zijn. De laatste zijn immers privé en subjectief ('*Teil oder Modus der Einzelseele*'), terwijl de eerste in die zin objectief zijn dat zij door velen kunnen worden gedeeld ('*gemeinsames Eigentum von vielen*'). Hiermee geeft hij weer wat Collingwood aangeeft met de begrippen '*thought in its immediacy*' en '*thought in mediation*'.<sup>33</sup>

Betekenen en verwijzingen spelen echter ook een rol bij zinnen. In dit geval is de gedachte die in een zin vervat ligt de betekenis ervan en bestaat de verwijzing uit de waarheidswaarde (de vraag of hij waar of onwaar is). Er ontstaat hier echter een probleem bij zinnen waarin sprake is van wat Frege 'indirecte aanhalingen' noemt. Het gaat hierbij om zinnen waarin in een ondergeschikte zin wordt verwezen naar gedachten als onderdeel van de hoofdzin. Dit is gewoonlijk het geval, aldus Frege, na woorden als 'zeggen', 'horen', 'van mening zijn', 'overtuigd zijn', 'concluderen', enzovoorts.

Hij geeft het voorbeeld van de zin 'Copernicus geloofde dat de banen van de planeten cirkelvormig zijn'. In dit geval is de verwijzing van de ondergeschikte zin ('de banen van de planeten zijn cirkelvormig') niet de waarheidswaarde ervan, maar een gedachte. Dit impliceert dat hier niet de waarheidswaarde van de betreffende gedachte in het geding is, maar de betekenis ervan, en dat de vraag van de waarheid van de ondergeschikte zin losstaat van de vraag of de hoofdzin waar is. Dat wil zeggen dat in het voorbeeld van Copernicus de hoofdzin waar is ('Copernicus geloofde dat ...'), hoewel de ondergeschikte zin over de banen van de planeten onwaar is.

Het principe van de indirecte aanhaling, zoals uiteengezet door Frege, heeft in de semantiek tot veel discussies geleid, en staat bekend als de problematiek van *indirect speech*, *propositional attitudes*, *oratio obliqua*, of *oblique contexts*. Deze problematiek is in zoverre relevant voor historici dat zij in uitspraken over wat is gezegd of geschreven, maar ook over meningen, overtuigingen, opvattingen, intenties, enzovoorts van personen of groepen, veelvuldig gebruik maken van indirect taalgebruik in ingebedde zinnen.

Het is duidelijk dat het – omdat het hier gedachten betreft – dit soort uitspraken zijn die Collingwood op het oog heeft, en waar het in de re-enactment-theorie om gaat. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat van gedachten ook impliciet sprake kan zijn, zoals in het geval van

33 Wat de laatste betreft is Frege's *gemeinsames Eigentum* letterlijk terug te vinden in Collingwoods uitspraak dat '*thought is always and everywhere de jure common property, and is de facto common property wherever people at large have the intelligence to think in common*' (Collingwood, *The idea of history*, 450).

intenties, handelingen of gedragingen.<sup>34</sup>

Het gegeven dat het in indirect taalgebruik, waarin naar gedachten wordt verwezen, gaat om de betekenis ervan, impliceert dat dezelfde betekenis in verschillende bewoordingen tot uitdrukking kan worden gebracht.<sup>35</sup> Zoals P. Geach het formuleert: '*Oratio obliqua serves to give us, not the actual words that somebody said, but rather their gist or purport*'.<sup>36</sup> Dray brengt dit principe in verband met Collingwoods re-enactment-theorie, als hij zegt:

*'Collingwoodian explanation of actions can include more than what the agent was explicitly aware of thinking at the time; and even what he was explicitly aware of thinking need not be re-thought by the historian in precisely the way it was originally thought by the agent, there being as many ways of thinking the same thought as there are ways of expressing it.'*<sup>37</sup>

Uit Collingwoods publicaties en manuscripten blijkt niet dat hij vertrouwd was met het werk van Frege en de problematiek van indirect taalgebruik. Maar zijn re-enactment-theorie is hier wel aan gerelateerd en zelfs een uitgesproken illustratie ervan. Dit betekent dat het hier geen extravagante theorie betreft, maar een theorie die uitermate relevant is voor hedendaagse filosofische discussies.<sup>38</sup> Het is echter vooral ook een theorie die van belang is voor de geschiedwetenschap en, meer in het algemeen, voor een beter begrip van de geschiedenis.

34 Collingwood was uitdrukkelijk deze mening toegedaan, en hij spreekt niet voor niets van '*thought (...) understood in its widest sense*' (Collingwood, *The idea of history*, 444). Zo spreekt hij van een '*history of dining*' en een '*history of death-rituals*', die vanwege de impliciete gedachten die hierbij een rol spelen niet gelijk zijn aan een '*history of eating*' en een '*history of death*' (Dray en Van der Dussen, *Collingwood. The principles of history*, 46).

35 Hiermee wordt duidelijk wat bij het her-denken van een verleden gedachte onder 'dezelfde' gedachte moet worden verstaan: het gaat hierbij om de betekenis ervan, d.w.z. de gedachte-inhoud en dus niet de gedachte-handeling.

36 P. Geach, *Mental acts* (London 1957) 79.

37 W.Dray, 'R.G. Collingwood and the understanding of actions in history' in: idem, *Perspectives on history* (London 1980) 9-26, aldaar 26.

38 Zie bijvoorbeeld G. D'Oro, 'Re-enactment and radical interpretation', *History and Theory* 43 (2004) 198-208, waarin de re-enactment-theorie wordt vergeleken met de theorie van Davidson.

BELGISCH CAFÉ

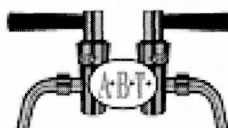


# De Pintelier



ANNO 1997

Kleine Kromme Elleboog 9  
9712 BK Groningen  
tel 050 318 5100



Lid alliantie biertaperijen



Lid jenevergenootschap

**Bierproeverijen**  
**12 bieren op tap**  
**60 bieren op fles**  
**52 verschillende jenevers**  
**borrels tot 40 personen**

[www.pintelier.nl](http://www.pintelier.nl)

[info@pintelier.nl](mailto:info@pintelier.nl)